

La glisch perpetna da Chironico¹⁾

In raquent historic tenor il document dils 11 d'october 1332 ²⁾

Sut la lautga da sogn Ambrosi

La nebla taccava vid ils mirs grischs da Chironico. La sonda beinmarvegl tucca il zenn dalla baselgia da sogn Ambrosi sis gadas. Ina plievgia fina e freida cuora sur las plattas da crap dil tetg e serimna en chinettas pintgas e daguotan en in ritmus uliv dil tetg sin la piazza avon baselgia.

Sut la lautga fuvan ils umens dil vitg serimnai. Purs, pasturs, in fravi, in muliner ed entgins mattatschs. Davontier davos ina meisa da lenn groppa steva il notar Gion de Blanco, in um cun eglia da allerta, vestgius cun ina toga stgira e la pergameina rullada ora avon el.

Sper el trembla ina pintga cazzola d'ieli – la davosa glisch che fuva aunc restada dalla provisiun dalla stad.

„Congregata et convocata tota comunitate comunis et hominum de Curonico sub porticu ecclesiae sancti Ambrosii.“ “Radunada ei la vischnaunca da Chironico sut la lautga dalla baselgia da sogn Ambrosi.” Aschia entscheiva Gion a lever cun clara vusch. La pergameina freda da fem e curom humid. Ils umens teidlan - quietamein cun bratscha cruschada.

«La glisch da sogn Murezi,» plaيدا in um, «arda mo pli fleivel. Nus vein negin ieli pigl unviern.» «Ed a sogn Eugenio» cumpletscha in auter, «arda nuot pli dapi entgins dis.»

In murmurem va tras las retschas. La glisch perpetna astga buca stizzar, en neginas baselgias. Igl ieli che vegneva duvraus vegneva dapi generaziuns d'ina vischnaunca davos ils cuolms – da Tujetsch sco ei secloma ella pergameina: *„Tiuezii de Crualla“* – Ils Tuatschins dalla tiara dil Churwelsch/Crualla. Mo dapi dus onns maunca da leu il tscheins, negin pagament e negin segn. Emblidau, paupradad ni caprezi – negin sa. Mo l'obligaziun resta.

L'incumbensa

"Nus stuein agir", di il pli vegl habitont dalla vischnaunca, il Martino de Chironica, cun vusch rauca. «Cu la glisch ei stizzada vegn ins a dir ch'ils da Chironico hagian piars la cardientscha».

Il notar Gion pren enta maun la plema. «La vischnaunca duei numnar dus umens che retscheivan la cumpetenzza da serender sur las muntognas a Tujetsch. Els duein incassar il tscheins che nus vein da vegl enneu dabien per la glisch en nossas baselgias.

El sfunsa la plema ella tenta ed entscheiva a scriver cun la ruasseivladad d'in um che sa pesentar ses plaid: *“Eliguntur Petrus filius Martini et Rogerius de Nante, procuratores in solidum, ad exigendum fictum betuli a comunitate Tiuezii de Crualla.”* “Eligi vegnan Peter, fegl da Martin e Roger de Nante, sco procuraturs per incassar il tscheins digl ieli tier la vischnaunca Tujetsch».

Dus umens sepresentan, il Pietro di Martino, ferms, cun fatscha marcada dall'aura e Ruggiero de Nante, pli giuvens, cun eglia da aviarta e cun in tec luschezia. Els s'enclinan avon la meisa dil notar.

Gion smacca il sigil dalla vischnaunca ella tschera – il segn che lur missiun seigi sontga.

«Vus purteis nies plaid e nies dretg», ha il pli vegl dils umens detg. «E dapli: la glisch da nossas baselgias.»

Sur las muntognas

Dus dis pli tad semettan els sin via. Il tschiel fuva clars, mo il vent dil nord suflava giu dallas spundas. La via meina els sur ils uauls da castognas da Nante, sur gravas e spundas cun neiv encunter il Pass Lucmagn. In méel porta il buordi: zatgei paun, caschiel, in pintga buot ieli – sco schenghetgs per las baselgias sin viadi.

Ils trutgs ein tei e stretgs. Mintgaton vesan els el lontan las tuors dalla claustra da Mustér. La nebla setschessa. Las notgs dorman els en tegias sper in brausel fiug. Il fiug sbrenzla e Ruggiero plaidd levèt: “Sch’ils Tuatschins renvieschan il tscheins?” Pietro mira el fiug. «Lu regurdein nus els a lur plaidd. E sche plaids tonschan buc – lu vid la crusch”.

Els savevan omisdu che quei seigi buca in viadi normal. Da quei temps arrivavan ils unviarns fetg baul e las vias vegnevan smanatschadas da laders e lavinas. Il tierz di descendan els la part sisum dalla Val Medel. La val fuva magra, las casas da legn stgiras e braccas. El vitg da Curaglia sesaulza il clutger dalla baselgia. Els semeinan viers nord e passan il crest da Stagias.

La Val Tujetsch sesarva e dalunsch vesan els la baselgia da Sedrun cul clutger marcant – lur finamira.

A Tujetsch

Ils umens da Tujetsch retscheivan els empau suspectus. Sil plaz avon baselgia da Sedrun stevan ils pli vegls culs menaders dalla vischnaunca – purs cun ina urdadira stgira en fatscha. Umens ch’enconuschevan meglier lur biestga che la scartira.

Pietro surdat la pergameina. Il notar da Mustér, in muntg da Mustér en cutta brina, il pader Martin che fuva lur plevon, legia avon: “... *quod dictum comune de Curonico et luminera ecclesiarum sancti Mauritii et sancti Eugenii et sancti Ambrosii habere debet a comunitate et hominibus Tiuezii de Crualla.*” Che la vischnaunca da Chironica e las glischs perpetnas da sogn Murezi, sogn Eugenio e sogn Ambrosi hagien dabien il tscheins dalla vischnaunca e habitonts da Tujetsch en Curalla.

In murmurem va tras la roscha dad umens. «Nus sezs vein strusch avunda ieli per nossas amplas,» di in dils umens. «Las alps portan pauc, la stad ei stada freida», cloma in auter. In um pli passau passa anavon. «L’empermischun deriva da nos antenats. Quei che vegn dau en cardientscha astga buca vegnir rut.»

Suenter ditg trer vi e neu decidan els da pagar il tscheins en fuorma d’ieli e tschera. Duas pials caura emplenidas cun ieli, in fasch candeilas per sogn Ambrosi. Pietro e Ruggieri sbassan lur tgau per engraziament.

“La glisch duei arder vinavon,” dil il vegl. “Era sche la flomma ei pintga.»

Retuorn a Chironico

La via anavos ei stada greva. Ei neiva sil pass ed il vent catscha il flad ord il lom. La bagascha cun ieli e tschera resta intacta. Cura ch’els han suenter plirs dis puspei viu Chironico ha il zenn da sogn Ambrosi tucchau. La glieud ei puspei seradunada sut la lautga. “Veis vus survegniu il tscheins?” damonda Johannes de Blanco. Pietro metta las duas pials caura sin meisa. “Ton han els dau e da bien cor.” Il notar dat il tgau, tila ora la pergameina ed aschunta agl ur: “*Actum est curonici die dominico XI mensis octubris anno domini MCCCXXII, indictione prima.*” Schabegiau a Chironico, la dumengia dils 11 d’october 1332, l’entschatta d’in niev ciclus da 15 onns.

Lu ha el serrau il cudisch e tunschiu a Pietro ieli en in vischi pign. «Per sogn Murezi», ha el detg da bass. «La glisch duei buca stizzar.»

Lura ha el serrau il cudisch e surdau a Pietro in’ampulla mesauna ieli. “Per sogn Maurizio e sogn Eugenio”, ha el detg da bass. “Las glischs dueien buca stizzar.”

La glisch

Ella baselgia da sogn Murezi regia quietezia. Mo il dagutar digl ieli che flessegia ella cazzola fuva d'udir. Pietro envida il lamegl. La flomma trembla, mo lu brischa ella quiet. Ina glisch caulda e sco d'aur emplenescha il chor dalla baselgia. Ruggieri passa sper Pietro. "Tonscha quei tochen primavera?" «Sche Dieus vul», rispunda el, «e sch'ils carstgauns seregodan vid lur plaid».

Leuora schai Chironico ruasseivlamein ella nebla. Il vent porta il tun dil tuchiez dallas spundas siado ellas alps e da l'autra vart giu ella vallada da Tujetsch. E leu ella mudesta baselgia da Sedrun digl onn 1200, trembla il medem mument ina cazzola – cul medem ieli, culla medema cardientscha.

Aschia ei la glisch restada – sur cuolms, sur cunfins, sur tschentaners. In ruasseivel ligiom denter duas vischnauncas, sigilaus ils 11 d'october digl onn 1332.

Annotaziuns

1) Chironico fuva avon la fusiun cun Faido, ils 31 da mars 2012 ina vischnaunca politica el cirquiot Faido dil district Leventina.

2) La basa dalla historia:

Chironico, ils 11 d'october 1332

Ils vischins da Chironico numna dus procuraturs ed incumbesa dad incassar dils vischins da Tujetsch (**Tiuezii de Curalla**) il tscheins per il manteniment dallas glisch perpetna dallas baselgias da Chironico, basekgia da sogn Murezi, sogn Eugenio e sogn Ambrosi. Els retscheivan la plenipotenza inclusiv il menar process, mediaziun, e schizun la cessiun dal dretg. Radunonza sut la lautga da sogn Ambrosi cul notar Johannes de Blanco.

Ord il document: „*quod dictum comune de Curonico et luminera ecclesiarum sancti Mauritii et sancti Eugenii et sancti Ambrosii de Curonico habere debet a comunitate et hominibus Tiuezii de Crualla*“

Fontauna

Bündner Urkundenbuch V, Nr. 2509, S. 108, Zeile 24